

MAMLAKATIMIZDA SOLIQ TIZIMIDA JISMONIY SHAXSLARDAN SOLIQLARNI UNDIRISH MEXANIZMINI AMALDAGI HOLATI

Maxamadustov Jalol Maxamadustovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

mustaqil tadqiqotchisi (PhD)

Annotatsiya:

Maqolada mahalliy byudjetlar daromad bazasini shakllanishi, unda yer solig‘i va mulk solig‘ining ahamiyati va ilmiy-amaliy asoslari yoritib berilgan. Mahalliy byudjetlar daromadlari barqarorligini ta‘minlash imkoniyatlari asoslangan. Yer hamda mulk solig‘ining mahalliy byudjetlar daromadlarini shakllantirishdagi ahamiyatini oshirish yuzasidan tartib va amaliy tavsiyalar taklif etildi. Bundan tashqari, mahalliy byudjet daromadlarini oshirish yo‘llari bo‘yicha tadqiqot olib borilgan bo‘lib, mavzu doirasida iqtisodchi olimlarning tadqiqotlari o‘rganilib, xulosa va takliflar shakllantirildi.

Kalit so‘zlar: yer, yer solig‘i, ko‘chmas mulk, mahalliy byudjet, mahalliy byudjet daromadlari, mahalliy hokimiyat organlari, mahalliy soliqlar, resurs soliqlari, soliq, byudjet, soliq stavkasi, soliq hisoboti, soliq tushumlari, soliq imtiyozlari.

Kirish:

O‘zbekiston Respublikasining bozor iqtisodiyotiga o‘tishi sharoitida iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish faqat barqaror soliq tizimi mavjud bo‘lganda mumkin bo‘lib, uning ajralmas elementi sifatida jismoniy shaxslarga soliqlar iqtisodiyotning rivojlanish bosqichlarida davlat aralashuvnining iqtisodiy faolligi zaruriyatini va soliq to‘lovchining soliqlar shaklda ma‘lum darajadagi pul mablag‘larini to‘lovini real imkoniyatlarini muhim tomonlarini hisobini oladigan byudjet-soliq siyosatini amalga oshirishni talab qiladi. Jumladan, resurslardan foydalanishda iqtisodiy mexanizmlarga ustuvorlik berilishi orqali ulardan foydalanishni tartibga solish mexanizmi yaratildi va bu jarayon davrga mos ravishda takomillashib bormoqda.

Jismoniy shaxslardan olinadigan soliq davlat byudjetini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Uning roli byudjetga barqaror pul tushumlarini ta‘minlash, shuningdek, jamiyatning ijtimoiy barqarorligiga erishiladigan aholining turli qatlamlari o‘rtasida milliy daromadni shunday taqsimlashda, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlarini amalga oshirishdan iborat. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqning iqtisodiy mohiyatiga kelsak, ikkita asosiy (fiskal va ijtimoiy) funksiyaga ajratish mumkin.

Soliqlarning eng izchil amalga oshiriladigan funksiyasi fiskal bo‘lib, u davlatni zarur moliyaviy resurslar bilan ta‘minlashga mo‘ljallangan. Ushbu funktsiya yordamida fuqarolar daromadlarining bir qismi mudofani, davlat apparatini saqlash uchun, shuningdek, o‘z daromad manbalariga (arxivlar, kutubxonalar) ega bo‘lmagan noishlab chiqarish sohasining bir qismi uchun begonalashtiriladi yoki ular teatrlar, muzeylar, fundamental ta‘lim, ba‘zi ta‘lim muassasalari normal rivojlanish darajasini ta‘minlash uchun muhim hisoblanadi.

Aynan shu funktsiya milliy daromadning bir qismini jamiyatning eng kam badavlat qatlamlari foydasiga qayta taqsimlash imkonini beradi. Fiskal funktsiyaning ahamiyati jamiyat rivojlanishining iqtisodiy darajasining oshishi bilan ortadi. O‘zbekiston davlat byudjeti daromad bazasini shakllantirish, Respublika byudjeti, shuningdek, mahalliy byudjetlar soliq va nodavlat soliq daromadlar hisobidan amalga oshiriladi¹. Shu bilan birga, daromadning belgilovchi va asosiy manbai aynan soliq tushumlari bo‘lib, ular mamlakatning mudofaa qobiliyatini ta‘minlash, davlat sektori xodimlariga ish haqi to‘lash, davlat dasturlarini moliyalashtirish, qonuniylik va tartibni saqlash, shuningdek, uzluksiz mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy o‘shishga hissa qo‘shish imkonini beradi.

Jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda avvalambor jismoniy shaxslarga tushuncha berib o‘tishimiz lozim. Soliq qonunchiligiga binoan O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, chet davlatlar fuqarolari, shuningdek fuqaroligi bo‘lmagan shaxslar jismoniy shaxslar deb e‘tirof etiladi². Yakka tartibdagi tadbirkor tadbirkorlik faoliyatini yuridik shaxs tashkil etmagan holda, mustaqil ravishda, xodimlarni yollash huquqsiz, o‘ziga mulk huquqi asosida tegishli bo‘lgan mol-mulk negizida, shuningdek mol-mulkka egalik qilish va (yoki) undan foydalanishga yo‘l qo‘yadigan o‘zga ashyoviy huquq asosida amalga oshiruvchi jismoniy shaxsdir³.

Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimi, soliq sub‘ektlari nuqtai nazardan 3 asosiy turkumga ajratiladi. Ular asosan jismoniy shaxslarni(rezident) soliqqa tortish tizimi va yakka tadbirkorlik faoliyatini shug‘ullanuvchi jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimi hamda norezident jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimi hisoblanadi. Jismoniy shaxslar olgan daromadlari, mulklaridan va iste‘molda soliq to‘laydilar. Ular tomonidan to‘langan soliqlarning davlat byudjetini shakllantirishdagi ulushi yuqoridir. Ayniqsa jismoniy shaxslar daromadlaridan to‘lanadigan soliqning davlat

Цингапур доллари

¹ Власенкова Е.А. Налог на доходы физических лиц и его роль в формировании доходной базы местных бюджетов // Финансы и кредит. 2012. № 8 (488).

² Конун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси (www.soliq.uz), 31.12.2019 й., Солиқ кодекси (16-модда)

³ Конун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси (www.soliq.uz), 31.12.2019 й., Солиқ кодекси (17-модда)

byudjetidagi ulushi yuqoridir. Shuningdek, jismoniy shaxslardan undirilgan soliqlar mahalliy byudjetlarning daromadlarida sezilarli ulushga egadir.

Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar aslida tegishli soliqdir. Ushbu soliq milliy soliq hisoblanadi va tartibga soluvchi soliq sifatida ishlatiladi. Jismoniy shaxslarga soliqlar qo'yilganda aholining ijtimoiy qatlamlari va ijtimoiy adolat tamoyillari hisobga olinadi, ya'ni ushbu soliqning soliqqa tortish tizimi daromad miqdoriga qarab bosqichma-bosqich undiriladi. Shuning uchun ham ushbu soliqlar bo'yicha belgilangan stavkalar progressiv stavka hisoblanib, hozirgi soliqqa tortish tizimida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i bir pag'onali soliq stavkasi orqali amal qiladi. Jismoniy shaxslardan undiriladigan soliqlar tarkibida jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'ining salmog'i ancha yuqoridir. Davlat byudjetining daromadlar qismidagi ulushi yuqori bo'lgan sababli ham, bu soliq turi soliq tizimida muhim o'rinlardan birini egallab kelmoqda.

3-jadval Davlat byudjeti daromadlar tarkibini 2017-2021 yillarda o'sish dinamikasi⁴ (mlrd.so'mda)

DAROMADLAR	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil
Davlat byudjeti solikli daromadlari (mlrd.so'm), shu jumladan:	49 681,0	62 229,5	102 627,6	158 960,1	191 781,6
Respublika byudjeti (mln.so'm)	29 659,5	34 163,9	57 060,9	98 186,1	120 231,7
Davlat byudjetiga nisbatan salmog'i (%da)	59,7	54,9	55,6	61,7	62,5
Mahalliy byudjetlar (mln.so'm)	20 021,4	28 065,5	45 156,1	30 273,9	29 774,7
Davlat byudjetiga nisbatan salmog'i (%da)	40,3	45,1	44,4	38,3	37,5

Yuqorida keltirilgan 1-jadvalda mahalliy byudjet daromadlari salmog'i 2017 yildan 2019-yilgacha oshishga ershildi. Keyinchalik 2021-yilga kelib 45,1 foizdan 37,5 foizga hissasi kamayib ketgan. Buning asosiy sabablaridan biri pandemiya sharoitida jismoniy shaxslarni soliqqa tortishda engiliklar berilgan va shuning ta'sirida daromadlarni asta-sekinlik bilan pandemiyaning iqtisodiyotga salbiy ta'sirini yumshatishga va uni yaxshilashga yordam berish uchun keng ko'lamli

⁴ Муаллиф ишланмаси.

tezkor choralarni ko‘rish natijasida yanada aholining real daromadlari oshishiga erishildi. Bundan tashqari xo‘jalik yurituvchi sub‘ektlar va aholiga soliq imtiyozlarining oshirib borilishiga, bevosita soliq turi hisoblangan jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig‘ining stavkalarini pasaytirilishiga qaramay amalga oshirilgan izchil soliq siyosatining samarasi o‘laroq, davlat byudjeti daromadlaridagi soliqlar hajmining oshib borishiga erishildi. 1-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, mahalliy byudjetlarning daromadlar tushumi 2017-yildan 2021-yilgacha 20 021,4 mlrd. so‘mdan 45 156,1 mlrd. so‘mgacha oshdi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagilarni taklif qilamiz:

Mahalliy byudjetlarning daromadlarini barqarorlashtirish jarayonida soliqlarning ahamiyatini oshirish hamda mahalliy byudjet daromadlari tarkibini tahlil qilish natijasida quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Hozirgi kunda mahalliy byudjetga birlashtirilgan daromadlar turlari shuningdek qonunchilik asosida mahalliy soliqlar ro‘yxatini kengaytirish maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz. Bu esa o‘z navbatida mahalliy byudjet daromadlari barqarorligini ta‘minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. J.Maxmadustov. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarni undirish mexanizmini takomillashtirish: (PhD) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan diss. avtoreferati. – Toshkent, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi- Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyot uyi 2020.- 640 b.
3. Нормурзаев Умид Холмурзаевич Солиқ имтиёзлари орқали иқтисодий тармоқлари ҳамда соҳаларида тизимли таркибий ислохотларни қўллаб-қувватлаш сиёсати // Экономика и финансы (Узбекистан). 2020. №4 (136). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/soli-imtiyozlari-or-ali-i-tisodiyot-tarmolari-anda-so-alarida-tizimli-tarkibiy-islo-otlarni-llab-uvvatlash-siyosati>.
4. Нормурзаев У. (2021). Анализ эффективности налоговых льгот и преференций в поддержке определенных секторов с целью дальнейшего повышения инвестиционной привлекательности в узбекистане. Economics and Education, (6), 82–86. https://doi.org/10.55439/ECED/vol_iss6/a285
5. Нормурзаев, У. (2021). Пути эффективного использования налоговых льгот для поддержки предпринимателей. Экономика и инновационные технологии, (4), 355–362. извлечено от

https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/11954

6. Нормурзаев.У. (2023). Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси доирасида молия бозорининг долзарб муаммолари тадбиркорликни тенг рақобат шароитларини яратиш ҳамда яширин иқтисодиёт улушини қисқартириш йўлари. Приоритетные направления, современные тенденции и перспективы развития финансового рынка, 88–89. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/financial-market-growth/article/view/19032>.

